

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

125:1 • 2005

Kön, lön och karriär

Sune G Dufwa, *Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet*, Diss, Acta Wexionensia, nr 40/2004, Humaniora, Växjö University Press, Växjö 2004. 245 s.

Sjuksköterska är ett yrke som på många sätt förknippas med kvinnlighet och under 100 år var yrket totalt kvinnodominerat. Fortfarande är över 90 procent av alla svenska sjuksköterskor kvinnor. Sune G Dufwas avhandling handlar om vad som hände när även män kunde bli sjuksköterskor. Avhandlingen tar sin utgångspunkt i ett forskningsläge som dels behandlat sjuksköterskeyrkets utveckling i ett historiskt perspektiv, dels forskning om arbetsdelningen mellan könen. Centralt för tidigare studier har ofta varit Svensk sjuksköterskeförenings (SSF) utveckling och agerande. SSF bildades 1910 i Stockholm och föreningen företrädde framför allt välutbildade sjuksköterskor i huvudstaden. 1933 ombildades SSF, och föreningen kom därefter att ägna allt större intresse åt löne- och arbetstidsfrågor. Aktuell forskning om sjuksköterskeyrkets historia betonar som regel konflikter inom kåren lika väl som hierarkiseringen mellan olika yrkesgrupper inom sjukvården. Kön- eller genusaspekten har problematiserats allt mer under det senaste decenniet. Forskning om könsarbetsdelningen på den svenska arbetsmarknaden har i hög grad fokuserat på arbetsdelningen mellan män och kvinnor, och de processer som styr isärhållandet. Studier av mäns inträde på kvinnodominerade yrkesområden är emellertid fortfarande sällsynta.

Avhandlingens huvudsyfte är att belysa hur relationerna mellan kvinnor och män utformas och förändras när män träder in i det kvinnodominerade sjuksköterskeyrket. Lönebildning, karriärmöjligheter, utbildningsförhållanden och identitetsproblematik studeras speciellt. Avhandlingen behandlar framför allt förändringarna efter andra världskriget och fram till 1990-talet. Utvecklingen sätts dock in i ett längre perspektiv när det gäller sjuksköterskeyrkets framväxt. Dufwa betonar kön, klass och kall som tre bestämmande kategorier för sjuksköterskeyrkets utveckling i Sverige, och SSF får härvid en nyckelroll för utformningen av sjuksköterskekårens yrkesidentitet.

Teoretiskt är avhandlingens perspektiv övergripande historiematerialistiskt, speciellt när det gäller förhållandet mellan produktion och reproduktion. Den framväxande maskulinitetsforskningens problematisering av genusteorier tillämpar Dufwa i avhandlingen genom att använda sociologen Robert W Connells begrepp om hegemonisk maskulinitet när det gäller kvinnliga och manliga strategier i könsrelationerna. I avhandlingen förs även in ett professionaliseringsteoretiskt perspektiv när det gäller karriärvägar och kompetensstrider.

Källmaterialet för avhandlingen är traditionellt historiskt, som till exempel

arkivhandlingar från 1946 års sjuksköterskekommitté och SSF, offentliga tryck, lönelistor från Malmö Allmänna Sjukhus (MAS) och material från Vårdförbundet SHSTF. Även intervjuer med manliga sjuksköterskor och enkäter har använts. Notapparaten samt käll- och litteraturförteckningen är inte helt riktigt och konsekvent uppställda. Det förekommer också en hel del onödiga och irriterande småfel såväl i citat, notapparat som käll- och litteraturförteckning. Även frågan om hur uppgifter hämtade från Internet skall hanteras aktualiseras. En diskussion om urvalet för intervjuerna och källkritik på framkomna uppgifter saknas. Enligt min mening är det också viktigt att uppmärksamma vilken roll intervjuaren, historikern, har och vilket ansvar detta medför när intervjuer används som källmaterial i historiska studier. Trots ovanstående påpekande är dock akribin i avhandlingen i huvudsak god.

Kön, lön och karriär

Den empiriska undersökningen behandlar tre teman; kön, lön och karriär. 1946 tillsattes en statlig kommitté som hade till uppgift att föreslå åtgärder för en ökad rekrytering till sjuksköterskeyrket. Sjukvårdens kraftiga expansion och att kvinnor slutade yrkesarbeta vid giftermål medförde, med undantag av en kort period under 1930-talet, ständig brist på sjuksköterskor. 1946 års sjuksköterskekommitté föreslog en rad åtgärder för breddad rekrytering till sjuksköterskeskolorna, till exempel en avkortad studiegång till sjuksköterska för sjukvårdsbiträden. Att män skulle kunna antas till sjuksköterskeutbildningen var ett annat förslag. Redan i april 1946 framhöll SSF i en skrivelse till kommittén att rekryteringen av män endast var intressant när det gällde den då så kallade sinnessjukvårdspersonalen. SSF drev för övrigt frågor om förkunskapskrav, sjuksköterskeutbildningens kvalitet och högre utbildning för sjuksköterskor. Att män skulle kunna bli sjuksköterskor avisades alltså till en början av SSF.

Sjuksköterskekommitténs ordförande, generaldirektören för Medicinalstyrelsen, Axel Höjer, förordade hösten 1946 emellertid bestämt "avskaffandet av alla könsmonopol på yrkesarbete" (s 75). Därefter rådde tystnad inom SSF ifråga om manliga sjuksköterskor tills det att kommittén publicerade sitt första betänkande 1948. I remissyttrandet konstaterade SSF kort att föreningen inte hade något att erinra mot förslaget om att även män skulle antas till sjuksköterskeskolorna. Majoriteten av sjuksköterskeskolorna hade inga kommentarer till förslaget. Noteras kan att de instanser som var mest positiva till manliga sjuksköterskor var Svenska Husmödrars Riksförbund och Fredrika Bremer Förbundet. Svenska Läkaresällskapet däremot vacklade, och menade att frågan lämpligen borde utredas vidare. Frågan om SSF:s tystnad och den senare debatten om manliga sjuksköterskor behandlar Dufwa i ett aktör-strukturperspektiv. SSFs agerande tolkas som ett försök att sätta agendan för sjuksköterskekommitténs arbete. Föreningen var dock splittrad när det gällde män som sjuksköterskor. Motståndet var uttalat av ett få

tal ledande sjuksköterskor inom SSF. Tystnaden blir på det sättet ett motstånd med rötter i en tradition av uttalad kvinnlig kåranda.

Sveriges riksdag beslutade 1951 att även män skulle kunna antas till sjuksköterskeutbildningen. Därefter kom frågan om manliga sjuksköterskor inom sjuksköterskekåren framför allt att handla om yrkestiteln. När den första manliga sjuksköterskan i Sverige utexaminerades 1953 diskuterades hur han lämpligen skulle tituleras; bror eller syster, herr eller sjuksköterska? Titelfrågan diskuterades igen under 1960-talet, och *sjukskötare* fördes då fram som en lämplig titel för hela kåren. Sjukskötare ansågs mera neutralt än sjuksköterska, då kvinnor antagit yrkestitlar som till exempel lärare eller tjänsteman. Frågan väckte diskussion, men också starka känslor. På 1970-talet förordade SSF emellertid titeln *manliga sjuksköterskor*, vilket uppfattades som i takt med tidens jämställdhetssträvanden. Frågan är fortfarande inte löst. I avhandlingen behandlar Dufwa titelfrågan som ett uttryck för kvinnans ställning i samhället. Därmed skulle det idag vara mycket svårare att byta till den förment könsneutrala titeln sjukskötare än det hade varit på 1960-talet, då den manliga hegemonin inte ifrågasattes som den gör idag.

Löneutvecklingen för manliga och kvinnliga sjuksköterskor undersöks genom en fallstudie av fyra olika kliniker på MAS under 1990-talet då individuell lönesättning infördes. Frågan sätts även i relation till löneutvecklingen för andra yrkesgrupper inom vården, framför allt läkare och sjukvårdsbiträden, men även till andra yrkesgrupper i samhället. Frågan är om manliga sjuksköterskor gynns av det nya lönesättningssystemet? Undersökningen visar att löneskillnaderna mellan olika yrkesgrupper inom vården minskade avsevärt under 1990-talet. Sjuksköterskorna har haft en mycket god löneutveckling under senare år, men lönedifferencieringen mellan olika sjuksköterskor har samtidigt ökat avsevärt. Löneskillnaderna beror – enligt Dufwa – mer på social position än på kön. De lokala undersökningarna visar en tendens till att manliga sjuksköterskor generellt får högre löner än kvinnliga. Det är dock kvinnliga sjuksköterskor som avancerat till högre administrativa tjänster, som har haft den mest gynnsamma löneutvecklingen under 1990-talet.

Inom sjukvården är tre karriärvägar för sjuksköterskor aktuella: vårdlärare, administratör och facklig företrädare. Manliga sjuksköterskor utbildade vid sjuksköterskeskolan i Malmö under perioden 1960–1990 utgör en fallstudie och undersöks speciellt med avseende på deras karriärer och hur många av dem som tidigare varit mentalskötare. Det senare är intressant med tanke på mentalskötarnas och sjuksköterskornas olika identitet. Mentalskötarna har till exempel en lång tradition av starkt fackligt engagemang. En stor del av de första manliga sjuksköterskorna rekryterades också bland tidigare mentalskötare, men de utgör en allt mindre andel av de blivande sjuksköterskorna. När det gäller karriärvägar ligger manliga sjuksköterskor utbildade i Malmö under riksgenomsnittet för andelen män på pedagogiska och administrativa befattningar. Andelen manliga sjuk-

sköterskor är dock fortfarande högst inom psykiatrin. Det faktiska antalet manliga sjuksköterskor som arbetar på vårdavdelningar inom kroppssjukvården är dock sammantaget större än antalet manliga sjuksköterskor inom psykiatrisk vård. Enligt Dufwa kan detta tyda på att män – trots teorier om motsatsen – prioriterar omvårdnadsarbete och trivs med det.

Under 1960-talet ökade antalet manliga fackliga representanter för sjuksköterskekåren, och männen började etablera sig på olika fackliga nivåer. Redan under 1970-talet var männen överrepresenterade på ledande fackliga positioner, och under 1980-talet växte en medvetenhet fram inom Vårdförbundet SHSTF om den manliga överrepresentationen. Även i Malmö var männen kraftigt överrepresenterade inom förbundet. Under 1990-talet genomförde Vårdförbundet SHSTF en decentralisering av sin organisation, vilken – enligt Dufwa – medförde färre manliga fackliga företrädare samtidigt som ett kvinnoperspektiv betonades starkt. Facklig karriär har således varit ett viktigt område för manliga sjuksköterskor fram till början av 1990-talet.

De viktigaste resultaten i avhandlingen är att SSFs och Vårdförbundets agerande när det gäller manliga sjuksköterskor klargörs. Avhandlingen ger också en mer komplex bild av könsrelationerna på arbetsmarknaden än många tidigare studier. Utvecklingen under 1990-talet är ett exempel på detta. Det skulle vara intressant med en fördjupad samtidsstudie som klargör hur representativa de lokala studierna av löne- och karriärutvecklingen för sjuksköterskor vid MAS är. En diskussion om förändringarna i förhållande till den generella omorganisation av sjukvården som skett under 1990-talet saknas också. Omorganisationen har bland annat medfört att antalet undersköterskor inom sjukvården minskat drastiskt samtidigt som antalet läkare och sjuksköterskor ökat. Slutsatserna av avhandlingen hade blivit ännu intressantare om de hade diskuterats utförligare i förhållande till de avhandlingar som publicerats inom forskningsområdet de senaste åren. Inte minst gäller detta diskussionen om manliga sjuksköterskor och hegemonisk maskulinitet.¹ Pedagog Henrik Eriksson har till exempel framhållit utbildningens normerande funktion för sjuksköterskekårens identitet och en kåranda som byggde på uppfattningar om vad som konstituerade femininitet. Dufwa däremot betonar SSFs roll. Jag saknar även en diskussion i förhållande till internationell forskning inom området.

1. Jämför Henrik Eriksson, *Den diplomatiska punkten. Maskulinitet som kroppsligt identitetsskapande projekt i svensk sjuksköterskeutbildning*, Diss, Göteborg 2002, samt Hans Robertsson, *Maskulinitetskonstruktion, yrkesidentitet, könssegregering och jämställdhet*, Diss, Stockholm 2003. För utformningen av yrkesidentiteten inom mentalsjukvården, se Gunnel Svedberg, *Omvårdnadstraditioner inom svensk psykiatrisk vård under 1900-talets första hälft*, Diss, Stockholm 2002.

Slutord

Sammanfattningsvis kan konstateras att avhandlingen *Kön, lön och karriär* är en god empirisk undersökning på relevant material. Fallstudierna vid MAS är dock för begränsade för att ge mer än tendenser till en eventuell utveckling. I flera fall är resultaten i avhandlingen mycket intressanta och ger en bild av manliga sjuksköterskors förhållande på arbetsmarknaden, vilken avviker från gängse uppfattningar. Avhandlingen behandlar ett ämne som är angeläget för att förstå könsrelationerna på den svenska arbetsmarknaden, och undersökningen visar på komplexiteten i relationerna mellan begreppen kön och klass. Avhandlingen ger också ny kunskap om framför allt SSFs agerande när det gäller mäns inträde i sjuksköterskeyrket. Den visar även på intressanta tendenser vad avser förändringar i karriärvägar och lönesättning för manliga sjuksköterskor vid MAS under 1990-talet. Dufwas avhandling bidrar med ny, viktig empiri inom forskningsområdet. Forskningen om mäns inträde i ett kvinnodominerat yrkesområde har därigenom bidragit med väsentlig kunskap om de mekanismer som påverkar relationerna på arbetsmarknaden. Avhandlingen är uppslagsrik, och ambitiöst upplagd. Sammantaget ger den ett intressant bidrag till forskningsläget och reser även angelägna frågor för vidare forskning.

Agneta Emanuelsson Blanck *

* Fakultetsopponent